

Динікова Л.Ш.

УДК 002.2(477.75)

ОСОБИСТОСТІ В КУЛЬТУРІ: І. ГАСПРИНСЬКИЙ ТА І. КАЗАС

Культура того чи іншого народу – унікальне, неповторне, багатогранне явище. Це стосується й етнічних спільностей України. Згідно з постулатом, поширеним серед етнографів: – хто знає один народ – не знає жодного. І справді, життя «чужинців», особливо споріднених генетично або територіально, дає змогу краще визначити й з'ясувати роль і місце власного народу серед інших.

У молодій демократичній державі, якою є сучасна Україна, створено сприятливі умови для розвитку духовної культури всіх народів, які проживають на території країни. Хоч у них різні культури, державно-економічні уклади, але вони мають однакове світосприйняття – однаково чують, уловлюють звуки, однаково відображають і однаково передають їх. Взаємопроникнення і взаємозбагачення, взаємна інтеграція національних культур і літератур, друку, журналістики, преси є історично неминучим явищем. Надбання культури кожного окремо взятого народу стає загальним надбанням цивілізації. Тим більше, минуле кримськотатарської преси повне цікавих фактів, здебільшого унікальних у культурі тюркомусульманських народів. Збережені пам'ятки духовної та матеріальної культури нації привертають пильну увагу сучасних дослідників. Вивчаючи їх, науковці прагнуть збагатити наші знання про духовну спадщину нації (В. Ганкевич, Д. Прохоров, А. Самойлович, С. Філімонов, С. Лебедьова, Я. Бараш, Я. Апкінар та ін.).

З урахуванням того, що кримські татари нині становлять лише 16 відсотків населення Криму в економічному, політичному, культурному і психологічному аспектах, вони є маргіальною етнічною групою, яка ще не вкорінена на цій землі після депортації, не встигла досягти якогось модус-вівенді з іншими етнічними групами півострова. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що проблема розвитку міжетнічних, міжкультурних комунікацій заслуговує сьогодні найпильнішої уваги. Розвиток міжетнічних комунікацій, що являють собою обмін між різними етнічними спільнотами матеріальними та духовними продуктами культурної діяльності, зумовлює необхідність розроблення нових механізмів державного політики на засадах усестороннього сприяння розвитку національної культури, збереження культурної спадщини регіону, зміцнення міжнаціональної згоди. Співпраця двох видатних діячів національного відродження – кримського татарина І. Гаспринського та караїма І. Казаса – є показовим прикладом плідної взаємодії представників різних культур і різних конфесій, що населяли Кримський півострів.

Мета нашого дослідження полягає у висвітленні міжетнічної просвітницької співпраці І. Гаспринського та І. Казаса, зокрема в контексті впливу останнього на прогресивний розвиток газети «Терджиман», яка таким чином стала джерелом і популяризатором народної просвіти та культурного розвитку кримських татар.

Показово, що найосвіченіша людина свого часу, відомий учений і громадський діяч караїмського народу Ілля Ілліч Казас (1833–1912) не обмежувався вузькими етнічними рамками, а щедро дарував свій талант і ідеї всім людям, незалежно від національного походження і релігійної приналежності. Його педагогічний досвід, глибокі знання, організаторські здібності та людська мудрість здобули пошану як рідного караїмського народу, так і представників багатьох інших етнічних груп Криму.

І. Казас народився в місті Вірменський Базар Перекопського повіту Таврійської губернії. Початкову освіту він здобув у Євпаторійському училищі. У 1853 р. І. Казас вступив на історичний факультет Московського університету. В ньому він провчився близько двох років, де слухав лекції знаменитого російського історика професора Т. Н. Грановського. Крім того, І. Казас відвідував гурток Т. Н. Грановського та перебував у центрі культурного та громадського життя російської інтелігенції і московського студентства [1, С. 20].

Незабаром І. Казас перевівся до Санкт-Петербурзького університету. З 1855 по 1859 р. він вчився на факультеті східних мов столичного університету на арабсько-єврейсько-сірійсько-халдейському відділенні. Закінчивши Санкт-Петербурзький університет, він став першим караїмом, що отримав вищу освіту в Росії і таким, що захистив ступінь кандидата наук. Із столиці І. Казас виїхав до Одеси. Там він з 1859 по 1863 р. працював у школі. З того часу він назавжди пов'язав своє життя з народною освітою і просвітою.

Незабаром І. Казас повернувся до рідного Криму, де з 1863 по 1872 р. викладав цивільну історію в Сімферопольській чоловічій гімназії [2, С. 108]. Окрім історії, І. Казас викладав учням гімназії і латину. Він володів одинадцятьма мовами, в тому числі й чотири стародавніми. На думку Я. Бараша, І. Казас не переривав зв'язку з одеською караїмською спільнотою. Він став редактором рукописного молодіжного часопису «Давул» («Барабан»), що проіснував з 1864 по 1872 р. Епіграфом цього видання стало прислів'я «Розуміючому і комариний писк – музика, а нерозуміючому і барабана і зурни – мало». У той час у «Давулі» співробітничали відомі караїмські діячі І. Ерак, І. Шамаш, Амірчи, Ш. Дуван і деякі інші. В часописі публікувалася лірична та сатирична поезія, прозаїчні твори «і навіть наукові статті» [1, С. 21].

Він був одним з ініціаторів створення Сімферопольської татарської вчительської школи. Цей навчальний заклад мав на меті готувати «досвідчених вчителів для початкових училищ татар» [17, С. 2601]. Вона була відкрита 12 грудня 1872 р. Але в тому ж році міністерство народної освіти відряджає І. Казаса за кордон «для вивчення постановки учбової справи» [1, С. 20, 21]. Після повернення з-за кордону, він якийсь час викладав педагогіку в жіночій гімназії. Але незабаром, у 1881 р., І. Казас став інспектором і очолив Сімферопольську татарську вчительську школу.

З 1880 р. І. Казас створив і редагував відому в Криму приватну газету «Тавріда». Без сумніву, в цей час І. Казас та І. Гаспринський вже досить добре знали один одного. Про це свідчить той факт, що на сторінках «Тавріди» нерідко друкував свої статті І. Гаспринський. Саме в ній кримськотатарський просвітитель опублікував свої три «Бахчисарайських листи» під псевдонімом Маленький мулла. Пізніше, на сторінках газети І. Казаса було вперше опубліковано продовження «Бахчисарайських листів» – знамените есе І. Гаспринського «Російське мусульманство. Думки, замітки і спостереження мусульманина» (№ 43-47), що витримало згодом декілька видань і стало найвідомішим із його творів. Газетному, тобто першому варіантові «Російського мусульманства», передує редакційна замітка І. Казаса: «Ця стаття й інші, які будуть вміщені в наступних номерах «Тавріди» під цим заголовком, належать перу молодого мусульманина, відомого нашим читачам як Маленький мулла, автора «Бахчисарайських листів» [33]. Згодом частина «Бахчисарайських листів» увійшла в «Російське мусульманство», коли в друкарні Спіро цей твір вийшов окремим виданням.

Характерно, що на самому початку виходу газети «Тавріда» І. Казас розмістив злободенну статтю «До питання про освіту кримських татар», написану людиною, що сховалася під псевдонімом «Татарин» [18]. Поза всяким сумнівом І. Казас розділяв багато ідей автора статті, який з боєм розказував про плачевний стан кримськотатарської народної освіти і пропонував конкретні заходи, направлені на радикальні зміни ситуації, що склалася. У зв'язку з цим редактор «Тавріди» писав: «В одному із номерів «Тавріди» була вміщена невелика замітка про те, що серед кримських татар виявляється прагнення до освіти і про пропозицію деяких інтелігентних між ними молодих людей утворити спільноту, яка б мала за мету відшукувати засоби до задоволення нової духовної потреби, що усвідомлюється їх одновітцями. Тепер ми із задоволенням поміщаємо нижче статтю під заголовком «До питання про освіту кримських татар». Вона належить перу одного з тих молодих мусульман, які стоять на чолі цього просвітницького руху, і в ній їх прагнення і бажання втілюються в певну форму, і на додаток у форму правильної російської мови. Ця остання обставина має в наших очах вельми важливе значення. Вона доводить, що ця татарська передова молодь, володіючи солідним знанням російської, тобто культурної мови, і маючи певну ступінь європейської освіти, може стати врівень зі своїм завданням і добре підготовлена для розумного виконання тієї ролі, яку їй належить виконувати серед однодумців у одному з найважливіших питань народного життя.

Найщиріше співчуваючи породженому в згаданій статті питанню, ми від душі бажаємо успіху висловленому в ній проекту, який відрізняється незвичайною простотою і в той же час збігається з висловленими, судячи з газетних вістей, переконаннями нинішнього міністра народної освіти на роль земства в справі початкової народної освіти.

Втім питання про освіту кримських татар має таку велику важливість як для них самих, так і для всього краю, і вирішення його в деталях вимагає такого ретельного вивчення побутових умов та етичних особливостей племені, про яке йдеться, що воно не може бути вичерпане однією статтею, і ми повертатимемося до нього, можливо, ще багато разів» [3].

Газета «Тавріда», редагована І. Казасом, є і змістовним джерелом з питання діяльності І. Гаспринського в органах бахчисарайського міського самоврядування. Саме на сторінках цього періодичного видання розвернулася дискусія про правильність напрямів розвитку міського господарства Бахчисараю, очолюваного І. Гаспринським. Полеміка почалася статтею Василя Германа, який підтримував позицію міського голови, його адміністративні заходи і методи роботи. Цю позицію не підтримував один автор: хтось «Все той же». В своїй статті він піддав критиці (часто несправедливій) прогресивні починання І. Гаспринського й органів міського самоврядування [4]. Це свідчить про непросту ситуацію, що склалася в місті в період, коли його керівні органи очолив І. Гаспринський. Міський голова був вимушений виступити з офіційним листом у редакцію. І. Казас люб'язно надав сторінки свого видання для відповіді І. Гаспринському. Останній відзначив, що автори і позитивної, і негативної публікацій, що сховалися під псевдонімами, «кажучи про місцеве самоврядування, настільки переплутали факти і взагалі переплуталися, що є необхідність маленького роз'яснення». І. Гаспринський детально проаналізував доводи попередніх авторів і дав свою точку зору на розв'язання питань, що піднімаються в їх публікаціях. Таким чином, І. Гаспринський успішно співпрацював у газеті І. Казаса, користувався можливостями друкарського слова і як офіційна, і як приватна особа.

Будучи талановитим педагогом і вченим-сходознавцем, І. Казас прагнув переламати тяжкий стан у ситуації, що склалася в кримськотатарській освіті. В губернії катастрофічно не вистачало навчальних посібників для кримськотатарських учнів. Гостро відчуваючи свій громадянський і педагогічний обов'язок, саме І. Казас написав низку чудових навчальних посібників для кримськотатарських дітей. Вони застосовувалися в так званих російсько-татарських міністерських училищах. Один з них називався «Російський буквар для татарських народних училищ», а інший – «Короткий практичний підручник російської мови, складений для початкових татарських шкіл Таврійської губернії» [5, С. 77]. Книги стали помітним та істотним внеском у розвиток національної освіти кримських татар.

Про популярність і якість цих книг свідчить той факт, що вони витримали декілька видань. Крім того, ці книги були перекладені на мову поволзьких татар і з успіхом використовувалися в начальних закладах Казанської і Уфимської губерній [11].

Тиражі навчальних посібників, написані І. Казасом, миттєво розкуповувалися. Незабаром у Таврійській губернії знову став гостро відчуватися брак навчальної літератури. Знаменно, що на зміну І. Казасу прийшов І. Гаспринський. Газета «Ялта» повідомляла, що І. Гаспринський розраховував до осені 1895 р. видати свій підручник російської мови для кримських татар, оскільки потреба в цих книгах зростає, а підручник І. Казаса, яким користувалися донині, розпроданий [15].

І. Казас займався й питаннями розвитку народної освіти караїмів. Перед кінцем XIX ст. у караїмській спільноті склалася важка ситуація. Прогресивно налагоджена молодь – «карасакали» («чорнобороди») увійшли в ідеологічне протиріччя зі своїми старшими одноплемінниками «аксакалами» («білобородими»). В середовищі нечисленної караїмської спільноти назрівав серйозний конфлікт. У ній відчувалася необхідність реформи. І. Казас знайшов вихід у реформуванні народної освіти та розвитку національної духовності. Реалізуючи свої просвітницькі ідеї і використовуючи багатий педагогічний досвід, він склав проект установи національного навчального закладу, який був підтриманий караїмською спільнотою. За допомогою цієї ідеї народ був консолідований і конфлікту вдалося запобігти.

Проект І. Казаса був підтриманий і російською адміністрацією. З 1895 р. він був призначений інспектором Караїмського духовного училища імені імператора Олександра III, яке було створене за поданням Державної ради. Його відкриття було затверджено царем 9 травня 1894 р. Цей навчальний заклад давав загальну освіту караїмським дітям. За шестирічною програмою, прирівняною до прогімназії, караїмські діти могли отримати світську освіту. Кращі випускники мали нагоду продовжувати освіту і через два роки отримати звання вівчителя та священнослужителя (газзана і шамаша). Училище перебувало у віданні міністерства народної освіти і безпосередньо підкорялося опікуну Одеського учбового округу під наглядом таврійського й одеського караїмського гахамів. На цій посаді І. Казас залишався до виходу на пенсію в 1907 р.

З дня заснування Таврійської вченої архівної комісії І. Казас був її дійсним членом. Ця авторитетна науково-просвітницька організація була заснована 24 січня (5 лютого) 1887 р. На одному з перших її засідань І. Казас був обраний товаришем (заступником) голови ТУАК (ТВАК). Відомий кримський вчений професор С. Б. Філімонов віднайшов доповіді, з якими виступав І. Казас на засіданнях ТВАК [19, С. 54]. Відповідно до одного з показників, складених С. Б. Філімоновим, І. Казас зробив три доповіді. Будучи заступником керівника організації, виступив 30 травня 1887 р. з доповіддю «Про необхідність ознайомити кримськотатарське населення губернії з метою і задачами діяльності ТВАК», розуміючи всю важливість обговорюваного питання для подальшого розвитку цієї науково-просвітницької організації. Окрім цього, він, використовуючи свої сходознавчі пізнання, 15 квітня 1888 р. повідомив «Про два стародавні арабські написи на дверях Сімферопольської мечеті Джамі-Кабір». І. Казаса турбував стан пам'ятників караїмської національної історії і культури. Саме тому він прагнув привернути увагу громадськості до питань збереження культурно-релігійного центру караїмського народу доповіддю «Про заходи до підтримки Чуфут-Кале», яку виголосив 26 квітня 1890 р.

Необхідно сказати, що одночасно з І. Казасом членом ТВАК став й І. Гаспринський. Кримськотатарський просвітитель теж виступив на кількох засіданнях цієї авторитетної науково-просвітницької організації. Серед них потрібно відзначити такі: «Проект відозви до татарських мурз про пожертвування ними предметів, що є в них і торкаються історії і побуту кримських татар, в історико-етнографічний музей, що відкривається в Бахчисарайському ханському палаці» від 20 квітня 1898 р., «Про книгу (рукописну, татарською мовою) на записку вакуфних майна, капіталів і судових справ по місту Євпаторії» від 27 березня 1899 р., «Про значення урочища Юрт-Лук поблизу Бахчисарая в археологічному відношенні» від 15 листопада 1899 р., «Про розкопки, що проводяться на території Бахчисарайського палацу» від 17 листопада 1903 р. [19, С. 48]. Показово, що двоє прогресивно налаштованих діячів караїмської і кримськотатарської культури активно включилися в роботу ТВАК і сприяли пропаганді історії народів Криму, їх культурної спадщини.

Відомо, що І. Казас впливав і на такий важливий чинник для освіти кримських татар, яким був національний друк. Звертаючись до міністра народної освіти І. Д. Делянова, І. Гаспринський 15 січня 1883 р. доводив необхідність створення кримськотатарського періодичного друку. Прохач стверджував, що йому була обіцяна співпраця і співредакторство, в тому числі й інспектора вчительської семінарії І. Казаса. Це дало можливість І. Гаспринському порушити «перед паном міністром внутрішніх справ клопотання про дозвіл видавати в м. Бахчисарай з попередньої цензурою в Санкт-Петербурзі популярний щотижневий листок «Терджиман» російською мовою з близьким перекладом тексту на звороті татарською [14]. Про це ж І. Гаспринський поспішив повідомити і в першому номері тільки що дозволеної російсько-кримськотатарської газети «Терджиман» [119].

10 квітня 1883 р. вийшов перший номер кримськотатарської газети, що надовго визначила шляхи розвитку кримськотатарської громади. Але «Терджиман» не міг нормально розвиватися як періодичне видання. Річ у тому, що за умов, висунутих ГУСД МВС, газета мала цензуруватися у Санкт-Петербурзі. Це, звичайно, серйозно обмежувало можливості видання І. Гаспринського як періодичного, яке, як відомо, має відрізнятися оперативністю. Очевидно, І. Гаспринський звернувся по допомогу до І. Казаса, а той не відмовив.

Тепер І. Гаспринському належало домогтися дозволу Головного управління у справах друку затвердити І. Казаса на посаді цензора газети «Терджиман». Редактор-видавець першої кримськотатарської газети звернувся з таким проханням до опікуна Одеського навчального округу, який не мав нічого проти такого призначення. Після цього І. Гаспринський 30 червня 1884 р. звернувся безпосередньо в ГУСД. Керівник цього відомства Євген Михайлович Феоктістов 9 серпня 1884 р. звернувся до Тимчасового одеського генерал-губернатора з питанням чи не «зустрічається будь-яких перешкод» з його сторони «до задоволення теперішнього клопотання Гаспринського» [14]. Вже через 9 днів Тимчасовий одеський генерал-губернатор повідомив Є. М. Феоктістову, що він «зі свого боку також визнавав би справедливим перевести цензуру цього видання в місто Сімферополь, і в такому разі знаходжу, що інспектор татарської

вчительської школи в Сімферополі пан Казас, з діяльністю і службовими якостями якого я особисто ознайомитися при недавніх відвідинах моїх Таврійської губернії, цілком відповідав би умовам для цензора названої газети». Такий позитивний відгук високопоставленого чиновника знайшов підтримку в міністра внутрішніх справ і 25 серпня 1884 р. кандидатура І. Казаса як цензора газети «Терджиман» була затверджена.

Задоволений І. Гаспринський одразу ж повідомив цю добру новину своїм читачам: «Дотепер видання наше цензурувалось у С.-Петербурзі, що позбавляло його належної свіжості, оскільки від складання номера до випуску його в світ проходило від 3 до 4 тижнів. Ми не могли також вести місцеву хроніку. Нині, зглянувшись на клопотання наше, Головне управління у справах друку призначило нам цензора в м. Сімферополі, в особі Казаса, інспектора вчительської школи. Близькість цензури дасть нам можливість зробити нашу газету свіжішою і цікавішою» [10].

Як цензор І. Казас прагнув всіляко підтримати І. Гаспринського і його видання, за що йому доводилося отримувати догани від начальства. Так, 3 квітня 1892 р. таврійський губернатор шталмейстер імператорського двору Петро Михайлович Лазарев звернувся в Головне управління у справах друку з доповіддю про те, що в опублікованому в газеті «Терджиман» матеріалі висловлювалися «деякі недоречні міркування про значення татар у загальному ладі російського державного життя». Він запропонував керівництву ГУСД зажадати від статського радника Казаса «на майбутній час ставитися до цензури «Перекладача» з більшою обачністю» [14]. Справа стосувалася статті «Знайомство з ісламом», надрукованої 29 березня 1892 р. у газеті І. Гаспринського, де мовилося про економічний і політичний стан тюрко-мусульманських народів Російської імперії.

Пильність губернатора призвела до того, що займатися виданням доручили дійсному статському раднику професору Василю Дмитровичу Смірнову, який «дав згоду проглядати газету «Перекладач», що видається в Бахчисараї, та представлятиме на розсуд начальника Головного управління у справах друку зауваження з приводу статей, що звертають на себе увагу» [14]. А, як відомо, В. Л. Смірнов відрізнявся суворістю відносно мусульманських видань. Для газети І. Гаспринського настали важкі часи. Санкт-Петербурзький цензурний комітет в особі В. Д. Смірнова прагнув максимально звужити рамки свободи слова для «Терджимана».

Проте І. Казас продовжував ліберально ставитися до редакції газети «Терджиман». Це віддзеркалилося і в тому, що цензор, незважаючи на подібні службові неприємності, від щирого серця привітав І. Гаспринського з 10-річчям видання, про що було повідомлено в спеціальному святковому додатку до № 13 газети «Терджиман» від 18 квітня 1893 р. У цьому виявилися як благородні людські якості І. Казаса, так і його позитивне ставлення до справи І. Гаспринського, відчуття загальнотюркської солідарності на терені розвитку національної освіти, культури та духовності.

Лібералізм І. Казаса відносно газети «Терджиман» знову викликав незадоволення П. М. Лазарева, який вкотре знайшов крамолу в статті «Міра», опублікованій у виданні І. Гаспринського в серпні 1893 р. Доповідаючи про цей випадок ГУСД губернатор сповістив, що він особисто звернув увагу І. Казаса на це порушення і знову попередив, щоб він «на майбутній час» ставився «до цензури «Перекладача» з більшою обачністю» [14]. При аналізі цієї статті начальник Є. М. Феоктістов ГУДП угледів у ній «явне знущання над героїчним подвигом» російських військ, які нещодавно узяли фортецю Геок Тепе. Є. М. Феоктістов зажадав від губернатора «запропонувати особі, що цензурує зазначену газету, уважніше ставитися до своїх обов'язків» [14]. Звичайно, і ця догана була І. Казасу неприємною. Але цензор був непохитний і, усвідомлюючи важливість такої необхідної для кримських татар справи, продовжував протегувати виданню І. Гаспринського.

У грудні 1905 р., після істотних послаблень контролю держави за періодичними виданнями, І. Казас склав із себе обов'язки цензора газети «Терджиман». І. Гаспринський на сторінках видання від щирого серця подякував йому за багаторічну та важку працю. У спеціальній статті редактор-видавець зокрема писав: «Дорогий Ілля Ілліч, з цього номера «Терджиман» виходить без попередньої цензури. Прощаючись з Вами як цензором, не можу не пригадати, що 23 роки тому, коли в Криму не можна було знайти іншого цензора-орієнталіста, Ви, в ім'я освіти, прийняли на себе часто неприємні обов'язки цензора і дали можливість моїй газеті існувати та розвиватися. Не можу не пам'ятати і того, що за 23 роки Ви жодного разу не умочили Ваше перо в червоне чорнило, і я отримав можливість хоч трохи послужити рідному слову і самосвідомості, незважаючи на ревниве, фанатичне шипіння вузьких обрусителів, ненависників Сходу, які люблять Росію, незважаючи на минулу несумлінність кліки обрусителів.

Дорогий Ілля Ілліч, тепер, коли кожний пишучий хоче забути саме слово «цензор», я відчуваю душевну потребу висловити Вам якнайглибшу подяку не тільки від свого імені, але від всієї читаючої частини мусульманської громади. Прийміть, дорогий, цю подяку і живіть щасливо багато років» [8].

Отже, підсумовуючи, відзначимо, що І. Казас помітно вплинув на розвиток національної освіти тюркських народів Криму караїмів і кримських татар на межі XIX–XX ст. Він прагнув підтримати прогресивні тенденції в питаннях народної освіти та підняти етнічну самосвідомість на якісно новий рівень. І. Казас зробив багато в царині організації і керівництва національними навчальними закладами караїмів та кримських татар. Педагогічний досвід караїмського і кримськотатарського просвітителя яскравим чином виявився в написанні ним навчальних посібників для російсько-татарських училищ. Редакторські здібності з повною віддачею були реалізовані в справі створення рукописного журналу «Давул» і газети «Гавріда». 23-річна діяльність І. Казаса на посаді цензора кримськотатарської газети «Терджиман» сприяла прогресивному розвитку видання І. Гаспринського.

Думається, не випадково, «надаючи важливе значення збереженню культурної спадщини, віддаючи данину видатним діячам науки і культури – представникам народів Криму», правління Кримського фонду культури 21 грудня 1990 р. заснувало премії імені Іллі Казаса – за внесок у галузі освіти, тюркології та історії караїмського народу; й імені Ісмаїла Гаспринського – за кращий твір, дослідження в області кримськотатарської літератури [16, С. 5]. Цей факт знаменний. Два сини споріднених тюркських народів дали ім'я преміям, направленим на відродження і розвиток національної культури й освіти.

Джерела та література:

1. Бараш Я. Педагог, просветитель, поэт. Илья Ильич Казас (1833-1912) / Я. Бараш // Их именами названы. – Симферополь : АНООНК, 1997. – С. 23-25. – (Неизвестный Крым. История в лицах).
2. Библиографический словарь отечественных тюркологов. Дооктябрьский период / подг. А. Н. Кононов. – 2-е изд., перераб. – М. : Наука; Гл. ред. восточ. л-ры, 1989. – 298 с.
3. В одном из номеров // Таврида. – 1880. – № 19.
4. Все тот же. Нам пишут. Из Бахчисарая // Таврида. – 1881. – № 3.
5. Ганкевич В. Ю. Очерки истории крымскотатарского народного образования. Реформирование этноконфессиональных учебных заведений в Таврической губернии в XIX–начале XX века / В. Ю. Ганкевич. – Симферополь : Таврия, 1998. – 162 с.
6. Ганкевич В. Ю. Размышления Маленького муллы из Бахчисарая стали известны нам через 116 лет / В. Ю. Ганкевич // Голос Крыма. – 1997. – № 12.
7. Гаспринський І. Бахчисарайські листи / І. Гаспринський; за ред. І. Казаса // Таврида. – 1881. – № 1.
8. Гаспринский И. И. И. Казасу / И. Гаспринский // Терджиман. – 1905. – № 101.
9. Герман В. Нам пишут. Из Бахчисарая / В. Герман // Таврида. – 1880. – № 19.
10. Динікова Л. Ш. Кримськотатарська преса. Книга і преса в контексті культурно-історичного розвитку українського суспільства / Л. Динікова // Зб. наук. праць кафедри видав. справи і редак. УАД / відп. ред. Н. В. Зелінська. – Львів, 2011. – Вип. 4. – С. 367-375.
11. Казас И. И. Русский букварь для татарских народных училищ / И. И. Казас. – Казань, 1900.
12. Маленький Мулла [И. Гаспринский]. Бахчисарайские письма / Маленький Мулла // Таврида. – 1880. – № 9; 1881. – № 5, 7.
13. Приступая к изданию нашей газеты // Терджиман. – 1883. – № 1.
14. Российский государственный исторический архив (РГИА). – Ф. 773. – Оп. 171. – Д. 533. – Л. 1-2 (об).
15. Редакция русско-татрской газеты «Переводчик» // Ялта. – 1895. – № 27.
16. Решение правления Крымского фонда культуры // Их именами названы. – Симферополь, 1991. – (Неизвестный Крым. История в лицах).
17. Свод законов Российской империи : т. 11, ч. I. – СПб., 1893. – С. 2601.
18. Татарин. К вопросу об образовании крымских татар / Татарин // Таврида. – 1880. – № 19.
19. Филимонов С. Н. Хранители исторической памяти Крыма / С. Н. Филимонов. – Симферополь : ЧерноморПРЕСС, 1996. – 316 с.

Кочнова О.А.

УДК 170 +240

ФЕНОМЕН СЧАСТЬЯ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ХРИСТИАНСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Проблема поиска счастья, его определения, выявления основных признаков и качественных показателей этого явления существует ровно столько, сколько существует человек. Трактовки понятия счастья разнятся у разных ученых, совершенно по – иному представлены в многочисленных философских системах, в основополагающих догмах религиозных верований. Состояние счастья не только описывается по – разному, но и наделяется им человек либо в земной, либо в загробной жизни. На объяснение понятия счастья накладывают отпечаток традиции и обычаи, ментальные характеристики того или иного народа. Проблематика счастья несет на себе отпечаток времен и эпох. Счастье представляет собой многогранное понятие, отражающее культурные, психологические, экономические, социальные доминанты, господствующие или преобладающие в каждом конкретном сообществе. Задача настоящего исследования – рассмотреть концепт счастья через призму отечественной христианской культуры.

Аристипп Киренский, один из учеников Сократа, был склонен отождествлять счастье с наслаждением (гр. ἡδονή, отсюда гедонизм). Наслаждение рассматривалась древнегреческим философом как единственно истинное благо и настоящая цель человеческой жизни. При этом все, что не доставляло человеку радости, подлежало исключению из человеческой жизни. В том числе и сама жизнь. Один из учеников Аристиппа – Гегесий, получил среди современников мрачное прозвище «Учитель смерти» за пропаганду самоубийства, как способа спасения от недостойной жизни. Афинский философ Эпикур делает ударение на таких разновидностях человеческого наслаждения, которые преимущественно имеют духовный характер. Среди них эпикурейцы признавали лишь те, что вели к счастью без телесных страданий и душевных мук. Более чем за два тысячелетия, что минули со времен Эпикура, было высказано множество взглядов на природу человеческого счастья. Подытоживая их, польский историк Вл. Татаркевич (1886-1980) указывает на четыре основных подхода к проблеме счастья. Во-первых, как нечто объективное, счастливая доля (в украинском языке это выражено словами – комуś щастить). Во-вторых, как чисто внутреннее